

*Ляшенко Сергій, здобувач третього освітнього
наукового рівня вищої освіти
Український державний університет ім. Михайла
Драгоманова
Зернецька Алла, доктор філологічних наук, професор
Український державний університет ім. Михайла
Драгоманова*

ДОМІНАНТИ ЛІНГВОМЕНТАЛЬНОЇ СУБСФЕРИ ЦІННОСТІ В КАТЕГОРИЗАЦІЇ ЛІНГВОКУЛЬТУР

Вступ Загальновідомо, що мова є не лише засобом спілкування, а й способом сприйняття світу, його відображенням у свідомості людини. Різні народи мають специфічне й різноманітне бачення світу. Людина сприймає світ крізь призму як свого індивідуального досвіду, так і суспільного, у середовищі якого вона засвоїла національні традиції та звичаї. Так, Х. Ортега-і-Гассет зазначає, що "... крізь цей соціальний світ, або світ звичаїв ми бачимо і людей, і світ предметів, бачимо Універсум" [Ортега-І-Гассет, 1, с. 12]. На думку В. Гумбольдта, "мова є ніби зовнішнім проявом духу народів: мова народу є його дух, і дух народу є його мова" [Гумбольдт, 5, с. 26], тобто в мові виявляється культура як цілісна органічна єдність, осередком якої є етичні принципи, оцінки, емоції.

Людина як частина світу завжди перебуває в єдності з ним не тільки душею і тілом, а й думками та почуттями, як суб'єкт практичної діяльності вона пізнає і змінює світ, переживає все, що відбувається у світі навколо неї. Ці переживання належать до сфери емоцій і почуттів. Емоція - частина природи, яка виражається мімікою, жестами (невербально) і словом або сукупністю слів (вербально). Ставлення людини до світу закріплюється у почуттях. Проблема взаємовідносин емоційного і раціонального аспектів, тобто зв'язку "почуттів і розуму", зв'язку емоції з думкою, розумінням, міркуванням є однією зі спірних проблем у вивченні емоційних станів. У зв'язку з цим у теорії емоцій існують два основні напрямки. Один із них сягає ідей Аристотеля [Аристотель, т. 1], який трактував емоції як спосіб розуміння ситуації за більшої чи меншої участі інтелекту. Другий, пізніший, належить до ХІХ ст., до ідей В. Джеймса [The Writings of William James, 1978], який розглядав емоцію як фізіологічну реакцію. Лінгвокогнітивні аспекти емоцій, їх концептуалізація, категоризація та вербалізація посідають значне місце в сучасних лінгвістичних дослідженнях.

Позаду залишилася давня суперечка серед таких лінгвістів, як Ш. Баллі, М. Брель, К. Бюлер, Г. Гійом, ван Гіннекен, Е. Сепір та ін., стосовно того, чи варто вивчати емоційні складові в рамках лінгвістики. Деякі вчені (К. Бюлер, Е. Сепір, Г. Гійом) були переконані в тому, що домінантною в мові є когнітивна функція, а тому вивчення емоційного компонента повинно бути виведене з кола лінгвістичних досліджень. Інші дослідники (Ш. Баллі, ванн Гіннекен, М. Брель), навпаки, вважали вираження емоцій центральною функцією мови. Однак у сучасній лінгвістиці емоцій уже не викликає сумніву той факт, що емоції тісно

пов'язані з когнітивними процесами людини та включені безпосередньо до структури її свідомості й мислення. Тому нині питання мовної концептуалізації та категоризації емоцій дедалі більше привертають увагу дослідників-лінгвістів. Про складність емоцій як об'єкта дослідження свідчить те, що досі не існує однозначного визначення поняття "емоція", яке розглядають і як психологічне явище, і як тип поведінки, і як психічну діяльність.

Ціль роботи Проте вчені одноставні в тому, що емоції включені в структуру свідомості та мислення, пов'язані з різними когнітивними процесами. У них не відображається інформація щодо зовнішніх об'єктів, ситуацій, у яких відбувається діяльність суб'єкта, і про те, чи існує між зовнішніми об'єктами зв'язок. Їхньою особливістю є те, що вони безпосередньо виражають відношення між мотивами та їхньою реалізацією, яка пов'язана з цими мотивами діяльності. Це стає можливим, оскільки емоції є особистісними утвореннями.

- предметні почуття - матеріальні інтереси, пов'язані з майновими відносинами, із зайняттям різними видами діяльності (за одночасного захоплення одними видами діяльності та почуття відрази щодо інших);

- узагальнені почуття світосприйняття - духовні, моральні потреби, пов'язані з моральним ставленням людини до навколишньої дійсності.

Отже, емоції, імовірно, становлять єдність інтелекту і короткочасного емоційного стану (афекту), і, загалом, мають універсальний характер. Слід зазначити, що у вирішенні цього питання намітилося кілька напрямів:

- культурно-релятивістський, у якому самі емоції та здатність до їх переживання залежать від типу лінгвокультурної та лінгвоетнічної належності;

- універсальний, згідно з яким емоції постають універсальними категоріями. Незалежно від лінгвокультурної та лінгвоетнічної приналежності людини, будь-яка емоція відкрита для переживання. Національну специфіку мають не самі емоції, а ставлення до них. Зв'язок емоцій і когнітивних процесів в емотіології зумовлюється тим, що когніція, будучи емоціогенною, сприяє появі емоцій, які, своєю чергою, впливають на когніцію за рахунок втручання в усі когнітивні процеси. Таким чином, суть лінгвістичної теорії емоцій полягає у вибіркового відображенні людиною навколишнього світу, тобто у виокремленні людиною винятково того, що становить для неї цінність саме в той момент.

На думку деяких учених, вербалізація емоцій за допомогою мовних засобів має суб'єктивний характер. Завдяки емоціям відбувається формування так званої опосередкованої реальності, що ґрунтується на лексико-граматичних категоріях і навіть ідеології, що дає змогу відтворити цілісність мовної картини світу. Інакше кажучи, світ відображається через призму мови лише в опосередкованому, суб'єктивному вигляді [5, с. 127]. Під час вивчення емоцій важливо враховувати, що вони є абстрактними розумовими одиницями, які відображають у мовній свідомості людини весь накопичений нею ретроспективний досвід у вигляді уявлень про емоції

- універсальних і культурно-специфічних, - які інтегрують у собі різні картини світу (мовну, концептуальну та емоційну).

Матеріали та методи У зв'язку з викладеним вище, вивчення лінгвокогнітивних особливостей емотивної субсфери в структурі лінгвоментальної антропосфери дає змогу розкрити доволі складну сутність вербалізованих концептів емоцій, категоризація яких може бути подана в різних

ракурсах:

1) з точки зору словникового статусу лексем і фразеологічних одиниць, що вербалізує той чи інший концепт, як номінації *емоцій*;

2) з точки зору вербалізованого статусу концептів у наївній картині світу як середовищі їхнього мовного існування;

3) з точки зору їхньої актуальності для лінгвокультурного аналізу. Виходячи з наведеного вище опису категоризації, у субсфері ЕМОЦІЇ буде виокремлено домінанти (категоріальні домінанти) - монополярні, що є універсальними в усіх лінгвокультурах, і біполярні, що є специфічними та культурно маркованими. Стає очевидним, що традиції та звичаї, характер, особливості ведення побуту, стереотипні уявлення та моделі поведінки, іншими словами, соціально-культурні та психологічні характеристики, що складаються впродовж усього періоду становлення певної лінгвокультури, впливають на формування емоційної субсфери. Їхнє врахування, безумовно, є важливим для лінгвокультурологічних робіт, зокрема, для адекватного вивчення особливостей концептуалізації та категоризації лінгвоментальної антропосфери в різних лінгвокультурах.

Результати та обговорення Для вирішення питання вибору конкретного мовного матеріалу для дослідження, на нашу думку, може бути використана типологія емоцій, заснована на так званих базових або фундаментальних емоціях, наприклад, модель емоцій. Як 8 фундаментальних емоційних станів виступають: *joy* (радість), *trust* (довіра), *fear* (страх), *surprise* (здивування), *sadness* (печаль), *disgust* (відраза), *anger* (гнів), *anticipation* (настороженість) [1, с. 62]. У межах цієї роботи ми виокремили для дослідження емоції радості, печалі, сміливості, страху, об'єднані бінарними зв'язками. Радість і печаль належать до фундаментальних емоцій, мають полярну емоційну природу й оптимізують процес комунікації. Радість і смуток є емоційними складовими аксіологічних категорій, мають високий рівень семантичної насиченості та етнокультурну специфіку.

Висновки Страх є однією з найважливіших емоцій людини, що зумовлює процес пізнання та орієнтації людини у світі, характеризується біологічними, психологічними та соціокультурними вимірами. Страх - це фундаментальна здатність людської істоти, природна універсальна базова емоція, що відображає інстинкт самозбереження.

Сміливість не є емоцією в чистому вигляді, це - психоемоційний стан людини позитивного спектра, її здатність долати почуття страху, нерішучості та розгубленості. Незважаючи на гетерогенну природу репрезентованості радості, смутку, сміливості, страху в емоційно-вольовій сфері людини, ми вважаємо обґрунтованим включити їх до аналізу в структурі підсфери ЕМОЦІЇ.

Організаційними стрижнями лінгвокогнітивного осмислення вищевказаних емоцій є концепти РАДІСТЬ, СУМУЛ, СМІЛИВІСТЬ, СТРАХ, у яких маніфестуються домінантні ознаки в лексикографічній, образній та наївній мовних картинах світу в українській, британській, американській лінгвокультурах.

Нами здійснено аналіз статей авторитетних тлумачних і фразеологічних словників української та англійської мов, даних Національного корпусу української мови, Корпусу текстів української мови (Корпус текстів української

мови), Британського національного корпусу (The British National Corpus) та Корпусу сучасної американської англійської мови (The Corpus of Contemporary American English), які в сукупності містять кілька сотень мільйонів прикладів використання слів в усному та письмовому мовленні різних жанрів усіх вікових категорій і соціальних верств. У результаті аналізу було виявлено й описано особливості концептуалізації та категоризації емотивних субсфер в опозиціях РАДІСТЬ - БУДЬ і СМІЛИВІСТЬ – СТРАХ українській, британській та американській лінгвокультурах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Murray, Ch. *Losing Ground : American Social Policy, 1950–1980* / Ch. Murray. – New York : Basic Books, 1984. – 323 p.
2. Norman, D. A. *Explorations in cognition* / D. A. Norman, D. E. Rumelhart. – San Francisco : W. H. Freeman, 1975. – 430 p.
3. Paivio, A. Abstractness, imagery, and meaningfulness in paired-associate learning // *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior*. – 1965. – Vol 4 (1). – P. 32–38.
4. Plutchik, R. *The Emotions : Facts, Theories, and a New Model* / R. Plutchik. – New York : Random House, 1962. – 228 p.
5. Quine, W. V. *From a Logical Point of View : Nine Logico-Philosophical Essays* / W. V. Quine. – Harvard University Press, 1953. – 184 p.
6. Rayman, P. *Creating a Research and Public Policy Agenda for Work, Family, and Community* / P. Rayman, A. Bookman // *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*. – 1999. – Vol. 562 (1). – P. 191–211.